

Dames en heren,

Dank voor de uitnodiging om hier vanmiddag de openingsspreker van deze Veiligheidsdag te mogen zijn. Mij werd gevraagd iets te zeggen over 'vertrouwen'. Vertrouwen als fundament voor een goede veiligheidsprestatie. Toe maar!

Op de website van deze veiligheidsdag staat te lezen (en ik quote): "In de context van het bevorderen van veiligheid, gezondheid en milieu, is wederzijds vertrouwen een onmisbare factor, die de industrie, overheden en andere betrokken partners in de keten met elkaar verbindt in een gezamenlijke inspanning om hierin succes te behalen. Transparantie en samenwerking zijn sleutelwoorden, daar waar het om vertrouwen gaat."

En iets verderop: "Burgers gezamenlijk informeren en betrekken bij plannen en besluitvormingsprocessen zorgt ervoor dat deze beter aansluiten op hun zorgen en behoeften. Het succes om te komen tot een betere veiligheidsprestatie hangt mede af van het vertrouwen tussen belanghebbenden. Wanneer dit vertrouwen wordt gekoesterd en gehandhaafd door transparantie, samenwerking en betrokkenheid van de samenleving, wordt het een drijvende kracht voor een toekomst die voor iedereen veiliger, gezonder en milieuvriendelijker is." Hieper de piep hoera, zou ik willen toevoegen.

Met deze ronkende teksten is er voor een key-note-speaker weinig werk meer te doen. Het enige wat ik kan doen is het feest van vanmiddag verpesten en eigenlijk is mij dat door de organisatie ook gevraagd om een beetje te doen: ik moet u een spiegel voorhouden, prikkelend zijn en ook nog proberen de after-lunch-dip te bestrijden. Kortom: haalt u de persoonlijke beschermingsmiddelen maar uit de tas: we gaan beginnen.

Laat ik kort beginnen met u iets te vertellen over de Onderzoeksraad voor veiligheid, de OVV. De OVV bestaat volgend jaar – in de huidige vorm – 20 jaar. De Onderzoeksraad heeft een verleden in de wereld van de transportveiligheid, inclusief transport via buisleidingen. Wij hebben 4 wettelijk verplichte onderzoeksterreinen: de luchtvaart, de scheepvaart, het railverkeer en de industrie. Per onderzoeksterrein is vastgelegd wat we moeten onderzoeken: in de luchtvaart heel veel, veel minder in de industrie. Los van onze wettelijke verplichtingen hebben we een ruim mandaat om andere veiligheidsvoorvallen te onderzoeken: van instortende parkeergarages tot de Corona-aanpak door het kabinet. De Onderzoeksraad mag in beginsel geen onderzoeken doen op het vlak van openbare orde en niet rond de handhaving van de rechtsorde.

Wij hebben maar één doel: leren. Ontdekken wat bijgedragen heeft aan een veiligheidsvoorval: incidentele en structurele factoren. We maken daarbij onderscheid in ordes van leren: eerste orde leren, tweede orde leren en zelfs derde orde leren. De diepgang van het leren loopt op met het oplossen van de orde.

De eerste orde kent dan de minste diepgang. Het gaat om het verbeteren, perfectioneren en/of corrigeren van wat er al is binnen de bekende context en binnen de gestelde kaders met bekende procedures en bekende regels. Verbeteringen worden geformuleerd vanuit bestaand inzicht. Hier loop je het risico dat als je doet wat je deed dat je krijgt wat je had. Inclusief risico's.

De tweede orde betreft vernieuwing. De bekende context, kaders, procedures en regels vormen weliswaar de uitvalsbasis, maar tweede-orde-leren gaat over het exploreren van mogelijk nieuwe inzichten. De vraagstellingen binnen een onderzoek of de door te voeren veranderingen zijn gericht op een verandering naar een nieuwe situatie of een nieuw proces op basis van deze nieuwe inzichten. Denk hierbij bijvoorbeeld aan innovatie.

De derde orde betreft (vraagstukken over) ontwikkeling. Het gaat dan bijvoorbeeld om het verder ontwikkelen van het eigen leervermogen. Daarbij is het noodzakelijk de eigen leerstijlen, leerprocessen en leerstructuren – van medewerkers en van de organisatie – te identificeren en te evalueren. Een organisatie die hierin bedreven is, loopt een grotere kans de problemen voor te zijn. Het uiteindelijke doel is efficiënter en effectiever leren.

Wij zien in de meeste onderzoeken dat bedrijven – ook in uw sector – niet verder komen dan eerste orde leren: leren wat mis ging in de concrete situatie, oplossingen binnen de gekende context. Met als risico – en die ervaring hebben we ook – dat het bij herhaling mis gaat. Omdat er eigenlijk meer nodig is, een nieuwe context. Als Onderzoeksraad willen we ons de komende tijd verder professionaliseren in het geven van richting – bijvoorbeeld in de formulering van onze aanbevelingen – richting tweede en derde orde van leren.

Wat voorop staat in onze onderzoeken: wij zijn niet op zoek naar de dader, naar ‘wie het gedaan heeft’. Onze onderzoeken mogen niet gebruikt worden in een rechtszaak, verklaringen afgelegd bij de Onderzoeksraad zijn geheim en ten aanzien van aanbevelingen die we in onze onderzoeken doen zijn partijen wettelijk verplicht uit te leggen wat ze daarmee gaan doen. En daar vinden we dan ook weer wat van.

Bij de Onderzoeksraad werken zo’n 80 onderzoekers: het bureau. Met daarin allerlei specialismen, ook op het vlak van Seveso-bedrijven en in bredere zin de chemische industrie. Zo nodig huren we expertise in. Naast, of boven het onderzoeksbureau functioneert de Raad: de Onderzoeksraad. Die bestaat uit 10 leden: 3 permanente leden en 7 buitengewoon raadsleden. Die buitengewoon raadsleden hebben vaak een specifieke expertise. Eén van hen is afkomstig uit uw wereld. Ik ben één van die permanente leden en dan ook nog de voorzitter.

Ik sta hier vanmiddag voor u omdat ik herken en erken dat deze dag exact hetzelfde nastreeft als wat de Onderzoeksraad nastreeft: veiligheid bevorderen, zoeken naar veiligheidswinst, leren voor de toekomst. En dat geldt niet alleen voor de OVV, dat geldt ook voor alle inspecties en andere toezichthoudende organen waarmee u vermoedelijk geregeld geconfronteerd wordt. Wanneer ze uw terrein op komen rijden heeft u daar wellicht een ander gevoel bij, vindt u het lastig en onhandig. Maar laten we beseffen dat de bedrijven, de industrie, de sector, samen met toezichthouders, handhavers en organisaties als de OVV gezamenlijk een eco-systeem creëren, waarbinnen de Nederlandse industrie werkelijk tot bloei kan komen, zich kan onderscheiden van anderen landen en werelddelen. Daarvoor is samenwerking en vertrouwen van groot belang, ook al hebben we ieder eigen taken en verantwoordelijkheden.

Mensen en industrie kunnen niet zonder elkaar: de industrie biedt werkgelegenheid en levert geasfalteerde wegen, verpakkingen en elektronica. Een leven zonder industrie is niet meer voor te stellen. Tegelijkertijd bestaan de laatste jaren steeds meer zorgen over het leven met de industrie. Door toenemend bewustzijn en kennisontwikkeling is steeds meer bekend over mogelijk schadelijke gevolgen van industriële emissies voor de gezondheid van omwonenden en het milieu.

In een dichtbevolkt land als Nederland is het een gegeven dat industrie zich in de nabijheid van dorpen en steden bevindt. Dit brengt een extra verantwoordelijkheid met zich mee voor zowel bedrijven als de overheid. Zij dienen ervoor te zorgen dat omwonenden worden beschermd tegen de (lange termijn) gezondheidsrisico’s van industriële emissies. Omwonenden moeten op deze bescherming kunnen vertrouwen. Ook weer dat woord vertrouwen. Als het gaat om een verantwoorde, veilige vorm om industriële activiteiten te ontplooiën, zeker in een dichtbevolkt

land als Nederland, dan gaat het dus om samenwerken, op basis van vertrouwen. In dat opzicht ben ik het eens met de ronkende woorden op de website van deze veiligheidsdag.

Laten we daar toch eens nader naar kijken, naar dat begrip vertrouwen. Niet alleen u bent daar mee bezig, ook wij studeren daarop. De Onderzoeksraad heeft zeer recent een studie naar – wat wij dan noemen – ‘vertrouwenswaardig onderzoek’ afgerond. Ik mag mij gelukkig prijzen voorzitter te zijn van een instituut dat door veel mensen in onze samenleving als gezaghebbend en betrouwbaar wordt gezien. Maar we rekenen ons niet rijk: we zien wat er maatschappelijk gaande is en daarom hebben ook wij zeer serieus nagedacht hoe wij als onderzoeksinstituut met dit thema om moeten gaan.

Afnemend vertrouwen – met name in de overheid en de politiek – is breed waarneembaar en wordt ook gemeten en vastgesteld door instanties als het Sociaal en Cultureel Planbureau, het SCP. Ik heb niet de ambitie om hier vanmiddag een uitgebreid college sociologie op u los te laten, al was het maar omdat het niet mijn vakgebied is. Maar ik wil wel twee zaken benoemen die hier een rol spelen en waar u ook mee geconfronteerd wordt. Zeker als er kritiek komt op uw bedrijf of uw sector.

Allereerst de beschikbaarheid van onbegrensde informatie. Er is een nagenoeg onbegrensde hoeveelheid aan en toegang tot digitale informatie. Sociale media hebben een vlucht genomen en (generatieve) kunstmatige intelligentie (AI) ontwikkelt zich sneller dan we kunnen bijhouden. Dit zijn voorbeelden van de digitale, technologische vooruitgang die veel positieve veranderingen met zich mee heeft gebracht, maar er is ook een keerzijde: we zien digitale complotdenkers, ‘trollenfarms’, de productie van ‘alternatieve feiten’ en deep fake technologieën die onrechtmatig worden ingezet. Mensen baseren hun mening, hun gedrag en zelfs hun leefwijze op digitale informatie, al dan niet afkomstig van niet te verifiëren of anonieme bronnen. Uw vakkenis, veelal gebaseerd op wetenschappelijke inzichten, moet op zo’n moment concurreren met die digitaal verkregen inzichten, die door een deel van de samenleving als feiten worden gewaardeerd. Ook als ze qua authenticiteit en waarheidsgetrouwheid lastig te beoordelen zijn. Dit is een gegeven waarmee we rekening moeten houden.

Een ander punt: duidelijkheid. Ik wijs op dit punt naar het boek met die naam (Duidelijkheid) dat Tom Jan Meeus, NRC-journalist, schreef voor de maand van de filosofie. Meeus beschrijft een verandering in de politiek, maar misschien ligt het wel breder, in onze cultuur: van mistige formuleringen naar klare taal. Hij beschrijft hoe hij in zijn journalistieke beginjaren samen met collega’s een geluidsopname van de wekelijkse persconferentie van toenmalig minister-president Ruud Lubbers probeerde te begrijpen. De ondoorgroendelijkheid van hetgeen Lubbers te berde bracht staat in schril contrast met de enorme duidelijkheid (de one-liners, de kreten, de tweets) waarin politici zich heden ten dage uiten. Maar die duidelijkheid kan alleen tot stand komen als je weerbarstige problematiek eerst ernstig simplificeert. Terwijl daarmee soms volledig onrecht wordt gedaan aan de gecompliceerde werkelijkheid.

Hoe kun je in een wereld van wantrouwen, onbegrensde informatie en versimpelende duidelijkheid nog ingewikkelde productieprocessen uitleggen, de risico’s van stoffen duiden als de beleving van feiten niet meer weerlegd kan worden met de werkelijke feiten, nuance bijna niet aan te brengen is. Ga d’r maar aan staan.

In de omvangrijke wetenschappelijke literatuur over het begrip ‘vertrouwen’ – die wij als OVV in het kader van onze studie over vertrouwenswaardig onderzoek bestudeerden – komen bij herhaling drie begrippen naar boven: betrouwbaarheid, bekwaamheid en betrokkenheid. Met de bekwaamheid zit het – ook in uw sector – meestal wel goed: binnen de bedrijven is over het

algemeen in ruime mate kennis aanwezig om de fabriek – en dan bedoel ik het productieproces in brede zin – op een veilige manier te runnen.

Dat het belangrijk is om betrouwbaar te zijn, als je vertrouwen wilt krijgen, dat zullen de meesten in deze zaal ook nog wel snappen. Het lukt niet altijd, maar we snappen wel dat je betrouwbaar moet zijn. Maar als het om betrokkenheid gaat, dan hebben we met z'n allen nog een heleboel te leren. En dan betrokkenheid in de zin van: commitment. Een innerlijke kwaliteit, een competentie, een duiding van het ethos van iemand. En dan bedoeld in de relatie met diegenen van wie u het vertrouwen in ontvangst wil nemen.

Ik kan me voorstellen dat het voor de achterste rijen nu een beetje ingewikkeld begint te worden, daarom zal ik me wat concreter uitdrukken: als je als bedrijf wilt dat de omwonenden rond jouw bedrijf vertrouwen in je krijgen, dan is het belangrijk dat die mensen snappen, zelfs kunnen zien, dat je als bedrijf bekwaam, deskundig, bent. Dat je betrouwbaar bent, in de zin dat je je afspraken nakomt. Maar er is meer nodig: en dat is die betrokkenheid, dat commitment. Dat je toegewijd, geëngageerd, invoelend en verbonden bent met de belangen en de zorgen van die omwonenden. Pas als je die drie klavieren weet te bespelen, mag je verwachten dat je vertrouwen tegemoet kunt zien. Vertrouwen is niet iets wat je los kunt maken, kunt produceren. Anderen bepalen of je te vertrouwen bent, of je hun vertrouwen waard bent. Vandaar dat wij als Onderzoeksraad spreken over 'vertrouwenswaardigheid'.

Tot nog toe was dit een leuke toespraak. Nu komt het andere deel.

Laten we eens kijken naar wat ervaringen aan de zijde van de Onderzoeksraad, als het gaat om de wijze waarop in de chemische sector gewerkt wordt aan vertrouwen, hoe betrokkenheid bij andere partijen – met name omwonenden – vorm krijgt.

In april 2023 bracht de Onderzoeksraad het rapport Industrie en omwonenden uit, bij velen van u wel bekend. We onderzochten de situatie rond Tata Steel, Chemours en APN in Nijmegen. Maar inmiddels ben ik er van overtuigd dat de waarnemingen, conclusies en aanbevelingen schoenen zijn die velen in uw wereld zouden passen. Een paar conclusies, met name in relatie tot omwonenden:

- bij de regulering van emissies leggen bedrijven en de overheden vaak de nadruk op de technieken die moeten worden toegepast en de economische haalbaarheid daarvan. Blootstelling op leefniveau krijgt minder aandacht. Juist die blootstelling op leefniveau is relevant voor de gezondheid van omwonenden
- bedrijven worden niet gestimuleerd om – na afgifte van de vergunning – kennis over de risico's van stoffen te blijven ontwikkelen en om deze te delen met omwonenden
- bedrijven – maar ook de overheid – reageren op onrust door te stellen 'dat de uitstoot voldoet aan de vergunning'
- er wordt pas werk gemaakt van specifieke emissies na negatieve publiciteit en ophef in de media, niet uit eigen beweging door bedrijven
- omwonenden voelen zich niet gehoord en serieus genomen. Zij hebben het gevoel dat noch de veroorzaker van mogelijk schadelijke emissies – het bedrijf – noch degene die de grenzen voor de emissies bepaalt en daarop toeziet – de overheid – het voor hen opneemt
- individuele klachten en zorgen van omwonenden, alsmede overschrijdingen van vergunde emissie en onderzoeksresultaten over negatieve gezondheidseffecten, kunnen rekenen op een technisch en procedureel antwoord, waarin omwonenden hun zorgen niet herkennen. De reactie bestaat veelal uit het benoemen dat de emissie vergund en

conform Beste Beschikbare Technieken is, soms aangevuld met het opstellen van een actieplan, een opdracht tot een onderzoek, of een briefwisseling tussen verschillende overheden. Terugkerend patroon in de reactie is dat daarin verantwoordelijkheden worden afgeschoven en dat niet wordt ingegaan op de beheersing van specifieke gezondheidsrisico's.

In april dit jaar heeft de Onderzoeksraad beoordeeld hoe de verschillende partijen zijn omgegaan met de aanbevelingen uit ons rapport van april 2023. Ten aanzien van communicatie met omwonenden geven zowel overheidspartijen als de industrieën in de reacties op de aanbevelingen aan proactief en transparant te (willen) zijn. Meerdere nieuwe communicatiekanalen worden genoemd. Bijvoorbeeld het 'Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving', geleid door een onafhankelijk voorzitter. Met als hoofddoel het bevorderen van de dialoog, transparantie en discussie.

Hier liggen kansen om vooruit te komen en dat juichen we toe, maar het luistert wel nauw: omwonenden willen niet méér eenzijdige communicatie ("we leggen het u nog één keer uit"): ze zoeken de dialoog met het bedrijf bij hen om de hoek. Waarin écht luisteren centraal staat. Waar ze betrokkenheid bij hun situatie ervaren. Vanuit bedrijven en de overheid. Die dialoog biedt bedrijven overigens ook de mogelijkheid om fake-news recht te zetten en om meer uit te leggen dan in één tweet of Facebook-bericht over het voetlicht te brengen is. En draagt dit bij aan veiligheid: jazeker! De beperkte middelen moeten ingezet worden op wat werkelijk onveilig is en daar kan een goed overleg met omwonenden enorm bij helpen.

Het roept bij mij de vraag op: waarom zijn bedrijven, waarom bent u, zo aarzelend om die betrokkenheid bij omwonenden daadwerkelijk en intrinsiek vorm te geven? Kennelijk wilt u het wel, als ik die teksten op de website van deze veiligheidsdag lees: "Burgers gezamenlijk informeren en betrekken bij plannen en besluitvormingsprocessen zorgt ervoor dat deze beter aansluiten op hun zorgen en behoeften." En meer van dat soort ronkende teksten.

Heeft het ermee te maken dat het management veelal Angelsaksisch georiënteerd is, met vooral een gerichtheid op profit? Is het management in handen van techneuten, die meer oog hebben voor de machine dan voor de mens? Bent u bang voor burgers, die door jarenlang een gevoel van afwijzing ervaren te hebben, nu zo assertief zijn dat het onaantrekkelijk is om met hen in contact te komen? Zegt u het maar.

Tijdens de voorbereiding van deze bijdrage viel mijn oog op het werk van professor Theo Camps. Hij was hoogleraar bestuurskunde in Tilburg, nauw betrokken bij de TIAS management school in Tilburg. Hij richtte zich in zijn werk – als hoogleraar, maar ook als adviseur bij Berenschot – op leiderschap in maatschappelijke ondernemingen. Vorig jaar ging hij met pensioen – met emeritaat – en in het Liber amicorum trof ik veel waardevolle inzichten aan over het versterken van de samenhang tussen overheid, bedrijven en burgers.

Eén van de vragen die Camps heeft geprobeerd te beantwoorden is hoe organisatiestructuren en verdienmodellen op zo'n manier kunnen worden ingericht dat zij zowel financiële als maatschappelijke winst genereren. Hij stelt dat samenwerkingsverbanden niet gebaat zijn bij verdere formalisering (lees: meer vergunningen, meer structuren, meer afstand) maar wel bij versterking van het onderling vertrouwen, zodat er toleranties worden ontwikkeld waarop in tijden van spanning of conflict een beroep kan worden gedaan. Ik ga op deze plek niet het volledige oeuvre van professor Camps declameren, maar misschien is hij een waardevolle spreker voor een volgende veiligheidsdag.

Dames en heren, laat ik pogen tot een afronding te komen.

Op de website van de VNCI las ik dat Guliz Talay, plantmanager van Dow Delfzijl, afgelopen vrijdag tijdens het congres Chemelinqs24 uitgeroepen is tot Plant Manager of the Year 2024. Zij is daarmee een jaar lang het boegbeeld van de Nederlandse procesindustrie. En wat voor een boegbeeld! De jury geeft aan dat Talay is trots op haar mensen en de veranderingen die ze proberen te maken. Zij zegt: 'Niet alleen bij Dow Delfzijl maar in de hele industrie. Allereerst de veranderingen op het gebied van de veiligheid. Als je kijkt naar de ongevallenstatistieken van veertig tot vijftig jaar gelden en de huidige dan zijn de veiligheidscijfers sterk verbeterd. Als ingenieur, operator en plantmanager kunnen we een groot verschil maken.' Daarnaast is ze zeer betrokken bij, zoals ze het zelf noemt, de duurzame industriële revolutie. 'We moeten ophouden met concurreren en beginnen met samenwerken! Het gaat niet om persoonlijke successen of om Dow Chemical.'

Als ik zoiets lees, dan inspireert mij dat enorm. Dan denk ik: wat een krachtige, enthousiaste mensen werken er in deze sector. En als ik hier in deze zaal rondkijk dan zie ik ook een grote diversiteit en betrokkenheid.

Uw ambitie om iets te doen aan het vertrouwen in en rond de sector, het inzicht dat vertrouwen en veiligheid alles met elkaar te maken hebben, de behoefte om samen te werken: dat alles deel ik volledig. Maar doe alstublieft de deuren naar de samenleving open. Besef dat naast bekwaamheid en betrouwbaarheid in deze van z'n ankers geraakte samenleving betrokkenheid de sleutel naar werkelijk succes is. Ook als je niet alle ellende van het verleden op kunt lossen. Voor mensen en bedrijven die werkelijk commitment tonen, bestaat meer begrip dan u denkt.

Dank voor uw aandacht.